Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 97 (9779) 1975 чылдың апрель 25, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Төрээн чурттуң күчү-шыдалының болгаш улустуң чаагай чоруунуң чайгылыш чок өзүлдезиниң үндезини—социалистиг экономиканы улам көдүрери дээш кызымаккай демисежиңер!

(Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДЫҢ ЧАСКЫ ТАРЫЛГАЗЫ

Бо чылын тараажыларның мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары 294 муң тонна тарааны, 18 муң тонна картофельди болгаш 9 муң тонна ногааларны бүдүрер ужурлуг. Ындыг көргүзүгнү чедип алыр төлээде, амдыгааштан эгелеп хөй күүлдерни кылыр херек. Хамыктың мурнунда чер ажылының культуразын бедидери эргежок чугула.

Республиканың ажыл-агыйларының бүгү тарылга шөлү 373,6 муң га, оон иштинде тараалар 260 муң га, ында кызыл-тас 153,5 муң га болуп турар. Бо чазын тараа чаштырарынга 228,1 муң га куруктурган болгаш аңгыс черни баш удур белеткээн. Чазын удур андарар чер 123,1 муң га, азы бүгү шөлдүң 35 хуузу болуп турар. Бо дээрге чиик эвес херек. Ылангыя Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтары, «Ак-Туруг», «Чыраа-Бажы», «Шамбалыг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Найырал», «Россия» совхозтар улуг хемчээлдиг шөлдерни удур андарар. Ынчангаш, бо үстүнде айытканы ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери чер эрнири билек-ле андарылгаже кирерин организастаары эргежок чугула. Бо ажылды чогуур үезинден озалдадып болбас. Андарылганың дүрген база шынарлыг болурунче онза кичээнгейни салыр.

Тоску беш чылдың дүжүдүнүң салым-хуузунга хамааржыр кол күүлдер болза, үрезин-биле бүрүн хандыртынгаш, ону чажар шынарынга чедир арыглап, хораннаары болгаш машина-трактор парыгын хову ажылдарынга чогуур үезинде белеткеп алыры болгай. Салдынган сорулгаларны күүседири-биле республиканың ажыл-агыйларынга күрүне дыка хөй капитал салыышкының болгаш техниканы немештир берген. Республика бо чылдың бирги чартында 446 тракторну, 460 сеялканы, 450 андазынны база өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын алыр.

Оон-биле чергелештир, дыка хөй районнарның ажыл-агыйларының часкы хову ажылдарынга белеткенип алганында улуг четпестер бар. Бир эвес, апрельдің 20-де медээ-биле алыр болза, Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз, «Большевик» совхоз дээн ышкаш ындыг ажыл-агыйлар хову ажылдарын хайныышкынныг чоруда берген турда, «Ак-Туруг», «Чыраа-Бажы», «Шекпээр», «Күш-ажылдың хостуу», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының, хову турлагларының септелгезин ам-даа дооспаан. «Тиилелге» совхозтун бүгү шөлдери илиртээр кылдыр кеве берген, ол хирезинде үгле беш агрегат шык базырып турар. Өл-шыкты хөрзүнге доктаадырынга «Сукпак», «Совет Тыва», «Көк-Тей» совхозтар база-ла кирбээн.

Чамдык ажыл-агыйлар үрезинин хову турлагларынче ам-даа сөөртүп албаан болгаш хораннаваан. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз үрезининиң үгле 50 хуузун хораннааш, ол чугула ажылды саададып турар. «Найырал», «Ак-Туруг», Тока аттыг совхозтар, «Коммунизмнин херели» колхоз Кызылдың сайгарылга баазазындан алыр хөй үрезинни амга чедир-ле сөөртүп албаан. Ам безин чедирип албаан үрезинни кажан арыглаарыл? Часкы тарылгага ынчаар белеткенип болбас!

Оон ыңай «Сүт-Хөл», «Тыва», «Чыраа-Бажы», Тока аттыг, «Бай-Тал», Жданов аттыг совхозтарда, «Ак-Эрик», «Мөрен», «Чаа орук» болгаш өске-даа колхозтарда чажар шынарынга чедир белеткеттинмээн үрезин бүгү үрезиниң 37-ден 66 чедир хуузу болуп турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары үрезинин чажар шынарынга чедирер база хораннаар дээш эн-не бачым хемчеглерни алыр херек. Оон башка үе манавас, чаштырылга дораан эгелээр болгай.

Тес-Хем, Эрзин, Таңды, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйларынга хову ажылдарын эгелээри ам-даа эрте. Ынчангаш аңаа көдээ ажыл-агый техниказын септээниниң шынарын база катап хынап, трактор-хову бригадаларын бүрүн четчелеп, механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар херек.

Тоску беш чыл планының эрткен дөрт чылының дургузунда республика хөй муң тонна тарааны планнаанынга чедир албаан. Доозукчу чылда чер ажылдыгларның хүлээлгези болза, чаагай дүжүү өстүргеш, күрүнеге 120 муң тонна тарааны дужааары, четчир санныг үрезинни, мал чеминге хереглээр тарааны уруп алыры болур. Ону чедип алырынга магадылалды тургузарының чогум-на шиитпирлиг үези — часкы хову ажылдары эгелээн. Часкы хүн чылды чемгерер. Ынчангаш ам часкы тарылганы чорударының шак, хүн бүрүзүн халас эрттирбейн, ол ажылды организастыг, мергежилдиг чорудар херек.

Часкы хову ажылдарын үлегерлиг эрттирери дээш, 1975 чылда бедик дүжүттү алыры дээш демисежинер! 1975 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында шак ол чалбыыштыг одуруглар беш чылдың доозукчу чылында бедик дүжүт дээш демиселге Тываның тараажыларын күш-ажылчы сорук киирип турзун!

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

ЗАВОДТА ЧААРТЫЛГА

Бистиң республиканың найысылалы — Кызыл дугайында чоокта чаа үнген «Кызылдың келир үези» деп материалды солуннуң номчукчулары улуг сонуургал-биле номчуп танышкаш, ол темага моон-даа соңгаар ындыг материалларны парлаарын дилээн чагаалларны редакцияже чоруткан.

Ынчангаш «Шынның» номчуучуларының дилээн өзугаар Кызылдың, оон улуг бүдүрүлгелериниң келир үезиниң дугайын бижиирин уламчылаар бис. Бо удаада Тываның хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — алгы заводунуң чаартылгазының дугайын номчукчуларга таныштыраал.

«Кызыл тудуг» эргелелинде Дамир Зайнулинге удурткан тудугжулар бригадазы алгы заводунуң чаа корпузунуң тудуун 1974 чылдың январьда эгелээн. Ол тудугну бригаданың ажыл-ишчилери бо чылдың декабрьның 25-те ажыглалга киирер деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Бирги кварталдың түңнелдери-биле алырга тудугжулар айытқан графигин мурнай берген. Чаа алгы заводу ийи каът, хөй цехтерлиг, продукция бүдүрүп үндүрериниң шупту чаа технологиязы-биле бүрүн хандыртынар. Оон уламындан ажылчыннарның күш-ажылы чиигеп, чамдык цехтер чартык автоматизацияже шилчиир.

Амгы үеде алгы заводу чылда 60 муң янзы-бүрү әжеш идиктерни бүдүрүп үндүрүп турар болза, чаа завод ажыглалга киирерге, ол сан ийи катап өзер, азы чылда 140 муң әжеш идиктерни бүдүрүп үндүрер. Заводтун кылып үндүрер продукциязының ассортиментизи байып, шынары экижиир.

Республика найысылалының ол улуг бүдүрүлге черинин чаа корпузунуң тудуун ажыглалга хуусаа бетинде киирер дээш тудугжулар бүгү күжүн олче угландырган. Чаа заводтун чылыдыла черин Калдар-оол Күжүгетке (үстүнде чурукта) удурткан бригада чорудып, ай санында бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Бедик мергежилдиг дашчы Борис Шумгина (ортузунда чурукта) бирги кварталда планын 150 хуу күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Алгы заводунуң чаа корпузун тудуп турар бригаданың бригадири Дамир Зайгулин (оң талазында) бешки разрядтың каннакчызы Юрий Сабиров биле кылыр ажылдарны тодарадып турары.

В. ЧАДАМБА.

Авторнуң фотолары.

Кызылдың тудугларында

МУРНУУ ОДУРУГДА—КЫЗЫЛЧЫЛАР

Ийи эргелелдиң чарыжының түңнели

«Тыва тудуг» трестиң эң улуг эргелелдери —«Кызыл тудуг» болгаш «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдери тоску беш чылдың эгезинден бээр уламчылап келген чарыжи доозукчу чылда база-ла үргүлчүлээн. Чыл эгезинде ийи коллектив социалистиг чарыштың керээзин чарган.

Чылдың баштайгы айында бо ийи коллективтиң кайызыдаа кошкак ажылдаан, планныг онаалдаларның кол көргүзүглерин долузу-биле күүсеттейн турган.

Ынчалзажок Кызылдың тудугжулары февраль айдан эгелеп тудуг-монтаж ажылдарының темпизин дүргедеткеш, ол хевээр-ле шалыпкын ажылдап келген. Ынчангаш «Кызыл тудуг» эргелелинин (начальнигы П. И. Чербаков, партия организациязының секретары А. М. Сухочев) тудугжулары доозукчу чылдың бирги кварталын чеднишкиниг доозуп, эргелелдериниң аразында социалистиг чарышка бирги черге үнген.

Кызылдың тудугжуларының бирги кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планын бүгү көргүзүглер айы-биле ажыр күүсеткенин эки деп демдеглээр апаар. Тодаргайлаарга, керээ өзугаар кылыр ажылдарның планын 145 хуу (976 муң рубльдиг орнунга 1 млн. 415 муң рубльди), а боттарының күжү-биле кылыр ажылдарының планын 137,6 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планы 108,9 хуу күүсеттинген. Бир ажылчынга хамаарыштыр алырга, 300 ажыг рубльди пландан ажыр ажылдап кылган боон турар. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир талазы-биле план база-ла чеднишкиниг боттанган. Эргелел бо көргүзүгнү планда көрдүгениниң 14,2 хуу чиигеткен.

Найысылалдың тудугжулары чуртталга шөлүн ажыглалга киирериниң планын ажыр күүсеткен. Кызылдың тудугжулары бирги кварталда 6864 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн алган.

Ак-Довурактың чамдык тудугжу бригадалары эки ажылдаан болза-даа, эргелел ниитизи-биле квартал планын күүсеттээн. Үш айларның дургузунда 2 млн. рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 88,7 хуу күүсеткен ийикпе, азы 300 муң хире рубльди чедир шиңгээтпээн. Бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарның болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планнары күүсеттинмээн.

Эде кылыышкыннар көвүдээнинден база тудуг-монтаж ажылдарының шынары кудулаанындан бо эргелелдиң тудугжулары эрткен айларда тудуг-монтаж ажылдарының ботүнезин сметада көрдүгениниңден 4,6 хуу аартаткан чоруқ дүвүренчиг боон турар.

Чаржын турар ийи эргелел республикада эң улуг болгаш кол тудуг организациялары болур. Оларның кылыр ажылының хемчээли-даа өскелериниңден улуг. Чижээлээрге, «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи бо чылын 4 млн. 786 муң рубльдиг капитал салыышкынларын шиңгээдир планныг. Ол түүнүн хөй кезии-биле чурттаалга бажыңнары туттунар. Эргелел чыл төнчүзүнге чедир 20 муң 304 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглалга киирер планныг.

Ак-довуракчыларның мурнунда оон-даа улуг сорулга салдынган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылда 195 муң тонна даг-дүгү ажылдап кылыр ийиги эзлээн бо чылын ажыглалга киирери чурттуң күрүне планында кирген. Оон тудуунга болгаш өске-даа объектилерге 9 млн. ажыг рубль шиңгээттинер.

Бо хире хөй түүнүг капитал салыышкынын планын күүседир дээш ак-довуракчылар ажылдың темпизин улам шапкынчыдар ужурлуг.

В. МИХАЙЛОВА,
«Тыва тудуг» трестиң план килдизиниң начальнигы.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Апрель 23-те ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болуп, 1975 чылдың бирги кварталында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдерин чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр калбарган социалистиг чарыштың база СЭКП ТК-ның декабрь (1974 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырып турарының түңнелинде 1975 чылдың бирги кварталының планы үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң, үлетпүрге болгаш демир-орук транспортунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, мал ажылының кол продуктуларын садып алырының болгаш транспорттуң чүк сварылгазының талазы-биле ажыр күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң немей өзүлдези бирги квартал планында көрдүнген 6,7 хуунуң орнунга 7,5 хуу болган. Үлетпүр продукциязын пландан ажыр 2 миллиард рубль түңге бүдүрген болгаш сайгарган. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чыл планында көрдүнген 5,7 хуунуң орнунга 6 хуу немей өскен. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак ажыл төлевири 3,4 хуу немей өскен. Төпчүттүүген капитал салыышкынларның күсели-биле ниити шөлү 6,5 миллион дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын туткан.

1975 чылдың бирги кварталында план күүселдезинде четпестерни база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга демдеглээн.

Чамдык адырларда бүдүрүлге күүлерин долу ажыглавайн турар, ол чорук продукция бүдүрериниң өзүлдезин саададып турар. Бүдүрүлге күүлерин ажыглалга киирер болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле чамдык онаалдалар күүсеттинмээн. Чамдык министерстволар эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир талазы-биле онаалдаларны, продукцияны доктааттынган номенклатуразынга бүдүрүп үндүрериниң онаалдаларын күүседиринге хожудаашкынны болдуруп, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын белидериниң айтырыгларынче чогуур кичээнгейни салбайн турар.

СЭКП ТК-ның апрель (1975 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1975 чылдың бирги кварталының план күүселдезиниң түңнелдерин анализтеп көөрүн, бүдүрүлгелериниң, тудугларының, колхозтарының болгаш совхозтарының кичээнгейин беш чылдың доозукчу чылының онаалдаларын база коллективтериниң алган социалистиг хүлээлгелерин доллур болгаш ажыр күүседиринче мөөңнээрин ССРЭ-ниң министерстволарындан болгаш ведомстволарындан, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринден ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели негээн. Ол чорук бистин чуртувустуң экономиказын хөгжүдеринге болгаш улустуң чаагай байдалын улам бедидеринге чаа улуг базымны кылыр арганы бээр.

Капитал тудугну боттуу-биле әкижидериниң, ажыглалга чаа киирген бүдүрүлгелериниң төлевилел күүлерин шиңгээдип алырының эргежок чугулазынче ССРЭ-ниң министерстволарының, ведомстволарының болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң кичээнгейин ол хурал угландырган. Ол херекте четпестерни чайладырының организас-техниктиг хемчеглерин ажылдап кылырын оларга дааскан.

Тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агый машиналарын, әртык кезектерин, минералдыг чемнишчидилгелерни болгаш материал-техниктиг өске-даа чепсек-херекселдерни бүдүрер болгаш көдээ ажыл-агыйга бээр талазы-биле онаалдаларны күүседирин оңза контрольга алырын, бо чылын ажаан алышкын ажылдарын болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырын чеднишкиниг эрттирер чорукту хандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Чойга негеттинин турар калбак хереглел бараанларын бүдүрериниң планнарын долдур болгаш ажыр күүседиринче, оларның шынарын әкижидеринче болгаш ассортиментизин калбартырынче угланган немелде хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин ол хуралга чүве чугаалаан.

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ, ВЛКСМ ОБКОМУНДА

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЗИ— ТОЖУ РАЙОН

1975 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш ону садарының талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел, ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, республиканың колхоз, совхозтарының ажыл-ишчилери планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседир талазы-биле эки түңнелдерни чедип алганын демдеглээннер. Сүт садарының квартал планы 104,7, а эттин — 114 хуу күүсеттинген.

Социалистиг чарышка эки түңнелдерни Тожу районнуң малчыннары чедип алган. Олар күрүнеге сүт садарының квартал планын 209, эттинин —147,7 хуу күүсеткен. Мал базы база өзүлделиг болган.

Бай-Тайга, Таңды районнарның ажыл-ишчилери багай эвес түңнелдерни чедип ап, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш ону садарын элээн көвүдеткеннер.

Оон-биле кады СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел, ВЛКСМ обкому Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларын күрүнеге сүт, Каа-Хем район — эзт, Өвүр болгаш Эрзин районнар — сүт болгаш эзт садарының планнарын күүсетпээнин демдеглээн.

1975 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин, күрүнеге садарын көвүдеткени дээш Тожу районну (СЭКП райкомунуң бирги секретары **С. К. Орус-оол**, райкүүском даргазы **А. Д. Колев**, ВЛКСМ райкомунуң секретары **Т. Парчин**) социалистиг чарыштың тиилекчизи кылдыр санаан, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, 500 рубль акша шаңналын, 1-ги черге диплому аңаа тыпсырын доктааткан.

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирериниче кичээнгейни күштелдирип, ажылчыннар болгаш колхозчулар, салбырлар болгаш фермалар, колхозтар болгаш совхозтар аразынга социалистиг чарышты улам калбартырын хамаарышкан организацияларга дааскан.

СЭКП обкомунда

КЫШТАГЛААШКЫННЫ ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗАР

Ниитиниң малын кыштан хүр ажырар талазы-биле Бии-Хем районнуң партия болгаш совет органнарының ажылының дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көрген.

Партия райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешининиң отчёдунуң талазы-биле хүлээп алган доктаалда районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары ниитиниң малын четчир санныг мал чеми-биле хандырып, кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш чамдык организакчы ажылдарны кылып чоруткан айтып турар. Ынчалза-даа ол чугула, кампанияны эрттирип турарында эвээш эвес четпестер бар. Оон уламындан малдың өлүп хораар чоруу эвээжевээн, мал ажылының продукциязын бүдүрери, ону күрүнеге садары кудулаан.

Мал ажылының кадрларын шилип алыр болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле ажылдың кошкаандан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглериндеи негелденин чавызындан, малдың чемгеригезин багай организастап, аңаа хыналданы чорутпайн турарындан бо чылдың эрткен үш айында хой, өшкүнүң өлүп хораар чоруу 1,6 катап, а «Саян» совхозта, «Хадың» колхозта малдың бүгү чүзүн айы-бле өлүп хораары эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 3—6 катап өскен. Оон-биле чергелештир малды оорлаар чоруктар турда-ла, ол малды дедир эгидип алырының хемчеглерин албайн турар.

Мал чеми-биле эки хандырыыза-даа, районнуң ажыл-агыйларында малдың продуктулуу кудулаан. Оон уламындан район бирги кварталда сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар планын күүсеттээн.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглер мал чемин белеткээриниң, ону чөп ажыглаарының хөрзөнче кошкак кичээнгей салып турар. «Саян» совхозтун төп болгаш Сушь салбырларында мал чеми белеткээр цехтер доктаамал ажылдавас, ында мал чеминиң үчёдүн, ону чарыгдаарының планын тургуспаан.

Районда ветеринар-зоотехниктиг албан черлери багай ажылдап, эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни чогуур үезинде чорутпайн турар.

Ол четпестерниң болу бергеи ужуру болза, ажыл-агыйларда партия эге организацияларының, көдээ Советтерниң мал чыннарның болгаш специалистерниң ортузуига организастыг болгаш политмассалыг ажылды кошкак чорудуп, оларның күжениишкиннерин кыштаглаашкынны чедиишкиниг доозарынче, алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мобилизаставайн турарында база күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар-биле эптежип, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң сорулгаларын четпес шиитпирлеп, көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлерин, техниканы, бүдүрүлге күүлерин ажыглаарының ажыктыын бедидеринче, мал чеминиң баазазын быжыглаарынче, малдың баш санын көвүдериниче кошкак кичээнгейни салып турарында деп доктаалда бижип турар. Хову болгаш мал ажылын организастаарының депшилгелиг аргаларын болгаш хевирлерин районнуң ажыл-агыйларында оожум нептередип турар, ол ажылдарны чорударының культуразы ам-даа куду.

Мал кыштагладыышкынын эрттирип турарында улуг четпестериниң бар болуп турарынче СЭКП Бии-Хем райкомунуң болгаш оон бюрозунуң, район Совединиң күүскомунуң болгаш көдээ ажыл-агый эргелелиниң кичээнгейин СЭКП обкомунуң бюрозу углаан болгаш ол эң чугула ажыл-херекте четпестерни чайладырын негээн, ол сорулга-биле хамыктың мурнунда бригада, ферма, кодан бүрүзүнге мал чеминиң чарыгдалынга шиңгыы учётту тургузары, ону ажыглаарының ажыктыын бедидери, мал чеминиң бүгү цехтериниң, кудуктарының, сүт сөөртүр машиналарының, сүт үлээр херекселдериниң үзүктел чокка ажылдаарын хандырары эргежок чугула.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелели районнуң колхозунуң болгаш совхозтарының удуртукчулары база специалистери мал аарыгларын узуткаар, одар саргыларына, шаашкактарга удур профилактиктиг хемчеглерни алыр, фермаларның, коданнарның санитар байдалын әкижидер талазы-биле хемчеглерни алыр, оларны дезинфекцилээр чүүлдер-биле хандырар, мал ажылының ажылдакчыларынга эргежок чугула санныг тускай хептерни бээр ужурлуг.

Ферма бүрүзүнде малдың баш санын көвүдедириниң байдалы биле ханы таныжып көөрүн, төрүүр малдарның кызыраар чоруун узуткаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарын база ол ышкаш, малдарны часкы-чайгы одарларже организастыг шилчидер талазы-биле хемчеглерни алырын, коданнарны шын тургузарын, часкы үеде малдың доктаамал суггарылгазын хандырарын, одар-белчиирни чөп ажыглаарын, коданнарже эргежок чугула санныг минералдыг немелде чемнерни сөөртүрүн, чаш мал чемгерериниге таарыштырган хереклерни кылырын удуртукчулардан болгаш специалистерден негээрин СЭКП райкомунга саналдаан.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң перспективтиг айтырыгларын ажылдап кылыр болгаш шиитпирлээринче, оон бүгү адырларының экономика талазы-биле ажыктыын бедидеринче, көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлериниң техниканың, бүдүрүлге күүлериниң ажыглалын әкижидеринче, күш-ажылды организастаарының мурнакчы дуржулгазын болгаш депшилгелиг хевирлерин бүдүрүлгеге нептередиринче онза кичээнгейни салырын партия райкомунга, райкүүскомга, колхозта болгаш совхозтарда партия эге организацияларынга СЭКП обкомунуң бюрозу хүлээткен.

Партия организациялары малчыннарның ортузунга политмассалыг болгаш организастыг ажылдың күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумунун деңнелин база дээштинин бедидер, социалистиг чарышты организастаарының херээн улам әкижидер, малчыннарның культура-амыдырал байдалын әкижидер дугайында доктаамал сагышты салыр хүлээлгелиг.

Политиктиг ажылдың дуржулгазындан

УДУРТУЛГА БОЛДУРБУШААН

Идеология кадрларын шилиир болгаш кижизидер талазы-биле Белоруссияның партия организациязының ажылының дугайында СЭКП ТК-ның докладынга дүүштүр районнуң партия организациялары идеология ажылын әкижидериниң организастыг хемчеглерин ап чорудуп турар.

Ылангыя агитация ажылы улам утка-шынарлыг, тодаргай угланыышкынныг, янзы-бүрү арга-хевирлиг болу берген. Анаа удуртулганың деннели бедәан. Партия комитеттери, әге организациялары политмассалыг ажылды әкижитпишаан, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырар, идеология ажылының талазы-биле партияның Төп Комитединиң докладларында айыткан сорулгаларын боттандырарынче күштү мөөнеп турар.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дәәди Советтеринге база чер-чер Советтеринге ам болур сонгулдаларга белеткелдер үезинде партия организацияларының пропаганда ажыл-чорудулгазы әллән идепкейжәән.

Сөөлгү үеде аас-биле чорудар политиктиг агитация көскүзү-биле әкижәән. Бо ажылды чорудуп, ажылчы чоннуң ортузунга политиктиг болгаш әртем-билиглерни бүгү талабиле пропагандалаар улуг күш—лекторлар, политинформаторлар болгаш агитаторлар болур. Оларның ажылының үре-түннелдиин чедип алыры чугула. Амгы үеде бистиң районда 276 лектор, 730 агитатор, 204 политинформатор бар. Оларның ажылын партия әге организациялары болгаш партболуктер удуртуп, контрольдап турар. Лекторларның, политинформаторларның, агитаторларның хөй кезии кижилер-биле ажылдаарынга әки белеткенген болгаш арга-мергежилдиглер. Партия организацияларының хүн бүрүзе удуртулгазынга даянгаш, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкинниг шиитпирлеп шыдаарлар.

Чижә «Билиг» ниитилелиниң район организациязының лекторларының күжү-биле әткен чылын 1300 ажыг, бо чылдын әткен айларында 250 ажыг лекциялар номчуттунган. Лекцияларның, илеткелдеринин, политинформацияларның, беседаларның дәштиин бедидериниче кичәәнгейни угландырган. Оларның ажылы чүгле лекциялар номчуп, беседалар кылыры-биле кызыгаарлаттынмазы билдингир. Харын кижилерниң ажылдап-чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны чогуур деннелге тургузазы-биле ажылда, интеллигенцияның, активчилериниң, специалистериниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин организастаанында четпестер бисте чамдык партия организацияларында бар. Пропагандистериниң билиин бедидер ажыл кошкак. Мурнакчы пропагандистериниң дуржулгазын нептередирин калбартпаан. Политшколаларның, теоретиктиг семинарларның ажылынга контроль чогуур негелдеге четпес.

Ажылда бир четпес чүве болза, ажылдап турар аныяктарның 30 ажыг хуузу кандыг-даа өөредилгеде хаара туттунмааны болур. Ылангыя экономиктиг өөредилгени аныяктар ортузунга четпес организастаан. Комсомол чыдыышкынының пропагандистериниң семинарын ВЛКСМ райкому әткен чылдан бәәр чаңгыс-ла катап әттирген.

Аныяктарның кижизидилгезинче партийжи сагыш салыышкын ам-даа кошкак. «Искра» колхозта, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Тыва» совхозтарда партия организациялары аныяктар кижизидилгезиниң хөрөөн, политмассалыг ажылды, агитквартиларда өөредилгени кошкак удуртуп турар. Школаларда өөредилге-кижизидилге ажылының деннелин бедидер дәәш улуг ажылды чорудары негеттинип турар. Ол бүгүнү әдериниң хемчеглерин партия райкому ап турар.

Политиктиг агитацияга удуртукчуларның идепкейлиг киржири амгы үеде чугула болгай. Чон мурнунга политиктиг илеткелдерни кылып, боттарының удурткан коллективтериниң ажылының дугайын оларга дыннаткан турар ужурлуг. Ынчалза-даа бисте чамдык бүдүрүлге, албан-организациялар удуртукчулары, ылангыя хлеб заводунуң директору О. Диспей, № 463 мехколоннаның начальниги В. Кан-оол болгаш өскелер-даа лекция пропагандазынга кириишпейн турарын чугаалаза чогуур.

Районда чамдык клубтар, Культура бажыңнары, библиотекалар тускай әртемниг кадрлар-биле хандыртынмаан. Ынчангаш культура кадрларын шилиир, кижизидер талазы-биле ажылды партия организациялары, кодээ Советтериниң күүскомнары, райкүүскомнуң культура килдиин әкижидери хүннүң бир чугула айтырыы.

Политиктиг агитацияны сайзырангайжыдары, оон дәштиин бедидери партия организацияларының, бүгү идеология ажылдакчыларының чугула сорулгаларының биреәзи.

Т. САРЫГЛАР.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары.

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА УТТУНДУРБААН

ТАЙБЫҢ ИШТИҢ КИЖИЛЕРИ

Хосталганы, тайбың иштиг, аас-кежиин хандырар дәәш фашистиг әмелекчилерге удур демиселге киржип чораан хөй-хей кижилер ам улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырында ак сеткилдиг, кызымнай ажылдап турарлар.

Бо чуруктарны чоокта чаа тырттырган. Фронтучулар Баян Баянович Түлүш болгаш Даваа Шинович Монгуш (солагай талазындан) әллән каш чылда нарушпәәннер. Ийи әки турачы ужуражы бергеш, ажыл-ижиниң дугайын чугаалажып, сонуургашканнар. Баян Түлүш «Тиилелге» совхозтуң механизатору, тракторист. Бодунуң «наң аъдын» часы хөвү ажылынга ол шагда-ла белеткеп алган. Чазын тараан тараазы быжа бәәрге, ону ажаар үеде комбайнга олуруптар. Күш-ажылчы чедишкиннери дәәш ону Хүндүлел бижиктер, ертектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнаан. Даваа Монгуш — Өвүр районда орук-тудуг участогунуң мастери. Гвардейжи әки турачы амгы үеде күш-ажыл фронтузунда шудургу ажылдап, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. (Фото № 1)

Бии-Хем чурттуг фронтучулар (солагай таладан) Владимир Иванович Костенко, әки турачы Павел Тырышканович Баир болгаш Василий Кириллович Кунаев олар. Политруктап чораан Владимир Костенко ам Туран школазының башкызы, Павел Баир—Билелиг сүт-бараан ферма зының эргелекчизи, Василий Кунаев—Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны. Дайын оларның кижи бүрүзүнүң амыдыралынга уттундурбас тураскаалдыг исти, сагыш-сеткилинге уттундурбас хүнну арттырган. Үш өөнүк ол дугайын сактып чугаалажып орлар. (Фото № 2).

Әки турачы Данил Чамзыраевич Даажимба фронтудан әәп келген соонда Эрзин райпозунга автолавка чолаачылап, садыгжылап үр чылдарда ажылдап келген. Мергежилдиг садыгжы бо үениң иштинде ай, квартал планын күүсетпейн баар таварылга турбаан. Ол Леничин юбилей медалының эдилекчизи (Фото № 3).

Чылдар әртиен. Ынчалза-даа кым-даа, чүү-даа уттундурбаан. Дайынның хөочуннары тайбың иштиң база мурнакчылары болуп, күш-ажылчы үлегерин көргүзүп турарлар.

Сөзү болгаш фотозу А. АИРНИИ.

ЧАРЫШ БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Бүдүрүлгеде партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының дуржулгазындан алгаш көөрге, социалистиг чарыштың эң-не үре-түннелдиг, дәәштиг болуру — күш-ажылдың сагыага-чурумун сагыырында, ажылдакчы кижи чүгле бодунга онаашкан ажылынга харыысалгалыг болур әвес, а харын-даа коллективтин ниити чедишкиннери дәәш кызымак ажылдаарында, ол дәәш сагыш човаачылында, әки көргүзүүлер дәәш ораалдажырында болур.

Маңаа хамаарыштыр Кызылда эң-не кол херектиг бүдүрүлгелериниң бирәәзи — хлеб заводунуң ажыл-амыдыралы-биле каксы таныжып болур. Партия организациязының сумелээни-биле заводтуң профэвилел комитеди бригадаларының, цехтериниң аразында көрдүнген социалистиг чарыштарының негелделерин эде көргеш, Заводтуң бүгү-ле ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары «Профессиялың тергиин», «Эң әки специалист» деп атты чедип алыр дәәш демисежип, бүдүрүлгениң кол цехтери болур хлеб быжырар болгаш кондитер цехтериниң ажылчыннарының аразында «Беш хүнүн онаалдазын—дөрт хүнде» деп кыйгырыг-биле ажылдап турарлар.

Моон түннелинде завод бо чылдың бирги кварталында 635 муң рубльдың продукциязын бүдүрер планныг тургаш, херек кырында 676 муң рубльге чедирген ийикпе азы планын 112 хуу күүсеткен. Ынчаарга завод ниитизи-биле бирги кварталда 643 муң рубльдиг бараан сларар планын 28 муң рубль ажыр күүсеткен. Оон иштинде хлеб-булка, кондитер кылыгларын бүдүрер даалганы ажыр боттандырган.

Ай, квартал сиаалдаларын ажылчын бүрүзүнге болгаш бригада санынга оларның мурнуку көргүзүүлерин барымдаалап, продукция бүдүрүлгениң өскүлдезин өөренип көрүп турган, хуваап бәәр. Чыдып каап турарларны мурнакчыларның санынче чоорту деннештирери ол. Оон түннелинде мурнакчыларның саны көвүдәәр ужурлуг. Заводта хлеб быжырар цехте Е. Золотухинаның, кондитер цегинде Е. Гольшеваның, карамель цегинде Е. Сантьеваның удурткан бригадалары әки түннелдерни чедип алган.

Заводтуң цехтериниң аразында социалистиг чарышты организастаан. Олар көрәәни чарыш алганнар. Чарышты ынчаар организастаары кижи бүрүзүнүң ажыл-иш дәәш харыысалгазын бедиткен. Социалистиг чарыштың янзы-бүрү хевирлериниң эгелекчилери хлеб быжырар цехте улуг мастер И. Бочкарева, экономист В. Кириллина олар болур.

Бо хөй кижилиг коллективте ай, квартал санында-ла мурнакчыларның саны көвүдеп турар. Кондитер цегинде Масляникова, Вяткина, хлеб быжырар цехте Морозова, Спирина, карамель цегинде Сивкова, Папка, Сат, торттар цегинде Пруткова, Артемова, Хертек болгаш өскелер-даа бар.

Чаа чүүлдериниң нептередиксилери — коммунистер. Цех бүрүзүнге партия хуралдары әткилеән. Анаа продукция бүдүрүлгезин әкижилериниң талазы-биле айтыыларны чугаалашкан. Оон ангыда ында аныяк ажылчыннар-биле ажылды әкижиткен. Бир әвес ажылчын кижи 3 чыл дургузунда төлептиг ажылдаар болза, анаа «Эң әки аныяк ажылчын», «Эң әки специалист» деп аттарны байырлыг байдалга тыпсып турар.

Хлеб заводунуң найыралдыг коллективи доозукчу чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир болгаш чонну әки шынарлыг аъш-чем кылыглары-биле хандырар дәәш ажылдап турарлар.

Э. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынының чоруп турарының дугайында Өвүр райкүүскомнуң даргазы С. Байыр-ооллуң илеткелин дыннап көргеш, районнуң колхоз, совхозтарында мал кыштаглаашкынының әртип турарында улуг четпестер барын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Мал чеминиң белеткелин четпес чоруткан хирезинде-ле, районнуң ажыл-агыйлары хыыргыыш белеткээрин кончуг багай организастап чоруткан. Олар кышкы үеде 2 муң тонна хыыргыыш белеткээр онаалдалыг турган, чүгле 540 тоннаны кылган, мал фермаларында чедирген болуп турар. Ол дәәрге, ниити планның чүгле 27 хуузу болган.

Ниитиниң малын бөдүүн мал чеми-биле хандырып турарында кончуг берге байдал «Кызыл тук» колхозта тургустунган. Ол ажыл-агыйда ам чүгле 21 тонна бөдүүн мал чеми бар. А Хорумнуг-Ойда мыйыстыг бода мал фермазында мал чеми шуут үзүлген.

Районнуң ажыл-агыйларында малдың суггарарының айтырыы улуг бергелерни болдуруп турар. Суг сөөртүр чәрби автомашинаның он үжү, 10 кудуктун чүгле 4-түү ажылдап турар. Чамдык кыштагларда суг курлап кудуп алыр, ону чылдар савалар чок.

Бөдүүн мал чемнерин ылбырады хайындырбайн, ол-ла хеваәрзин малга берип турар. Хөйжу түрлагларда малга концентрат каап бәәр онгачалар чедишпес. Төрүүр хойларны әки чемгербейн турарындан 349 баш чаа төрүттүнген чаш хураган өлген. Чаш хураганнарның, анайларның чылдын-на хөйү-биле хөрөп турарының бир чылдагааны—часкы үеде соокка алзып, дегдиргеш, азрый бәәринде болуп турар. Ол болза, сезониуг кадат үезинде ажыл-агыйларның удуртукчулары чаш малдың турар черлериниң тудугларынче сагыш салбайн турары-биле тайылбырлаттынар.

Суг болгаш минералдыг чемнәр-биле хандырылга кайы-даа ажыл-агыйда кончуг багай. Оон уламындан хойларның дүгү дужүп турар. Оларның күжү арган. Мал кыштаглаашкынын багай чоруткан ының түннелинде 1975 чылдың бирги кварталында 230 мыйыстыг бода мал, 2200 хой, өшкү болгаш 40 ажыг баш чылгы мал өлген.

Ветеринар-профилактиктиг хемчегларни чогуур хуусаазында чорутпайн турарындан мал аарып, өлүп турар.

Мал кыштаглаашкынында четпестерни кыска хуусаада чайладып, малдың чаш толунуң хорааР чоруун болдурбайн, мал чеминиң курлавырын тургузуп, оон чарыгдалын шынгыы контрольдап, малдың суггарылгазын әкижидерни Өвүр районнуң күүсекчи комитеди, райкүүскомнуң кодээ ажылагый эргелелинге болгаш ол районга боттуг дузалы көргүзерин республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунга, республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынынга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, «Тыва суг тудуг» трезинге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Чоокта чаа Өвүр районнун төвү Хандагайты суурнуң чурттакчы чону ССРЭ-ниң Дәәди Советинин Националдар Советинге депутат, Эрзин районда «Чаа орук» колхозтун № 1 хойжу бригадазының бригадири Соян Сонинович Алдын-оол-биле ужурашкан. Ужуражылга аажок солун болуп эрткен. Ылангыя депутат бодунун ажылдап турар ажыл-агыйында чедишкиннерни болгаш бодунун арга-дуржулгазын сонгукчуларга тодаргайы-биле таныштырып чугаалаан. Ол ышкаш депутаттын удуртуп турар хойжу бригадазы 1974 чылдың социалистиг чарыжынга киришкеш, бүгү республиканың хойжу бригадаларынлан ийиги черни эәлеп, шаннал-макталды чаалап алганы депутаттын адынга төлептиин хереченлеп турар.

Депутат эш Алдын-оол Москвага бир-ле дугаар чедип, ССРЭ-ниң Дәәди Советинин сессиязынга киришкенин, анаа чугаалашкан айтыыглар дугайын сонгукчуларга чугаалаан. Ужуражылга хуралынга ында ортумак школаның директору Чан Чүлдүм, тудуг-септелге участогунун начальниги Александр Ойдуп, кижи әмнелгезинин ажыллакчызы Иргит олар санал-оналларын берип, чамдык чагыг, дилеглерин киргеннер. Депутат сонгукчуларның ол дилеглерин хандырар талазы-биле хемчеглерни ап, чогуур черлеринге айтыырларны тургузарын чугаалаан.

Э. ШАГДЫР.

СОВЕТ МӨЗУ

ОЧЕРК

«Дыка үр эәрежип келгениниң соонда, танк кезээнче кирер деп чөпшээрелди чедип алган эрес кыстың, әки турачы механик Мария Лагунованың башкарып чораан танкызы ушчок ырадыр бурунгаарлай берген. Оон танкызы хеп хенерген-не гитлержилерни чаза баскаш чорупкан. Олар боттарының тылынга оон ынчаар чедип келирин черле бодаваанар. Дүвүрей бачыдаан фашистер тарадыр маңнажып турган, а совет танк оларның сыр соонда четкеш-ле ылча базып бар чораан».

1943 чылдың октябрь 7-де «Комсомольская правданың» корреспондентизи «Днепрниң солагай эрии» деп үүлүнге ынчаар бижээн. Ынчанмыже ол тулчуушкунга сөөлүүредир чүү болганын корреспондент ынчан билбээн. А Мария Ивановнаның ам бодунун сактып чугаалазы бо-дур:

«Бистиң танкывыс үгер-бооны болгаш әллән каш бронемашиналарны узуткаан, ынчанмыже саа иштинге немецтериниң танкыга удур пушказы чаштыныр алган кезеннп чыткан бооп-тур—бис аңаа үрей аттырыпкан бис. Машина командири: «Өрттенип тур бис, үне халыңар! Люк-биле әвес, а танкының өөн дамчыштыр үүнүер!» деп алгырган.

Мен бодумнуң аюгумнажыткаш, үне халып чыткан мен, оон ыңай чүү-даа билбес мен... Госпиталь черинге дөрт хонганда миннин эде шугланыр бодадым... Ылап бадырып-кан мен: буттарым чок болган...»

Чуртта баштайгы танкист хөрөәженнериниң бирәәзи Мария Логуновага Киев чоогунга болган хүгбай тулчуушкун шак ынчаар доозулган-дыр.

Ол үеден бәәр үжен ажыг чылдар әткен. Мария Ивановна чугаазын мынчаар уламчылаан: «Ада-чурт дайыны эгелеп турда, Свердловскиниң «Уралобувь» фабриказынга электри септекчизи турган мен. Армияже эки тура-биле чоруттум. Шериг трактористер курузун доосканы, Волхов фронтузунда аэродром ажаар батальоннуң дайынчызы апардым. Ынчалза-даа алыс күзелим—трактор әвес, харын танк турган. Фронтуга танк өөренир полкче курсантылар шилип алыр дәәш танк кезээниң төлөлекчизи чедип келген. Мен, чүү боор, аңаа эәрежип чеде бердим.

— Чүү дәәриңер ол, уруг! Танкист хөрөәжен, а харын-да механик-башкарыкчы болур деп! Ону эр болган-на кижи безин шылаваас чоор! Хөрөәженнерни танкыга албайн турар! Бо дәәргé дүрүм-дүр!—деп, миндыг болган».

Ынчан болдунар аргажок кылдыр сагындырар турган. Ынчанмыже Мария Лагунова болдунун күзелин бүдүрүп ап шылаптарынга бүзүреллиг турган.

Оон ам, Михаил Иванович Калининге чагаа бижээш, ол дилег кылган.

Танкистер курузунга өөренип, Уралга чеде берген чедиүүс эрлериниң аразында шак ол чаңгыс кыс бар болган.

1943 чылдың чайы келген. Совет Армия дайзынның согуушкунунга удур Курск эәтпээн орта тулчур болгаш аңаа күүлүг удур согуг-биле харылаар деп белеткеп турган. Танкылар фронтуже дигиг-дигни-биле, төнмес-батпас шуужуг-биле чоруп турган. Оларның бирәәзин башкарып, Курск районунга механик-башкарыкчы сержант Мария Лагунова база чеде берген.

Танк кезээниң ынчан командири чораан Трофим Федорович Малик мынчаар сактып чугаалаар: «Эәлчеглиг марш ротазын Курск чоогунга хүлүүп ап турдум. Чыскаалдыр турупкан танкылар шугумун дургаар базып ор-мен. Экипажтар машиналарының чанынга тургулаан, командирлери илеткеп турду. Бирәәзиниң рапорту мындыг:

— Танк командири — лейтенант Чумаков, механик-башкарыкчы — Лагунова.

— Лагунова деп чүүл, Лагунов дизиңге—дидим.

— Чок, эш командир, бо кыс кижи — Мария Лагунова дәәр.

Топтап көре бердим — шынап-ла: мурнумда бедик дуртсынныг, быжыг шыырак кыс тур. Чүгле бажының дүгүн оолдаргылаштыр кыскаладыг таартып алган болду. Ынчан мен «34»-түү хөрөәжен кижи тулчуушкунче башкарып шыдаваас дәәрзинге быжыг бүзүреллиг турган мен.

— Амдыызында курлавырга артып калыңар, силерни кайнаар чорударын оон соонда көөр бис—деп чугаалаарымга, уруг удурланып:

— Чок, эш полковник, мен фронтуга курлавыр кылдыр олурар дәәш әвес, а дайылдажыр дәәш келген кижи мен. Тулчуушкунче чорударын дилеп тур мен—деп шыңгыы чугаалады.

Эштери база-ла ону бир үнбиле деткип: «Эки механик-башкарыкчы чүве, инзинин болур» дидилер. Ынчангаш мени көгүдүп аптылар. Удаваанда тулчуушкунче кирипттивис».

...1943 чылдың июль 12-де, дан хаазында, танкыларын, бистиң болгаш дайзының танкыларының ийи көшкези бот-болунга удур ачыр-дачыр тутчуп киришкен.

Курск чоогунга болган шак ол харак оду кызымнаар изиг тулчуушкуннарга Мария Лагунова бир дугаар дайынчы дадыылганы алган. Оон сөөлү тулчуушкуну Киевче чоохшулай бергенде, Бровары деп черниң чанынга болган.

Ол ам мырыңай хоорай болдур ийин, оон кудумчуларының бирәәзи танкист кыстың адын эдилеп турар. Мария Ивановна Лагунова — Бровары хоорайының үүндүлүг хамаатызы. Ынчан, 1943 чылдың ол үеэзинде, ону тулчуушкун шөлүнден аргажып үндүрген кижилер ында база бар. Мария Ивановна аар балыгдаткаш, өлген деп алдаг-даллыг дыңнадыг полкка чеде берген, а ол Омскиге госпитальга чыткаш, миниин келген.

Госпитальдарга тос ай әткен. Сес кезиишкинин кылдыткан. Хүннериниң узуну чылдар ышкаш сагындырар. Дүннериниң төнмес-батпазы — дүп чок-биле дөмей-ле. Дайынга Мария дег, шак-ла ынчаар, кемделип кергеттирген уруглар удуп чыдар. А ол характарын чара көрүпкен чытса-ла чыдар болган. Ийи буду чок, 22 харлыг кижи узун дүнелерде чүүн дугайын бодаваас дәәр.

«Бут чок дөңгүр артым. А ашактыг, ажы-төлдүг, өг-бүлелиг болурун күзеп чораан-на болгай мен. Келир үеде мени кандыг хуу-салым маңаа, бараадап турарыл?

Мени танкист өөнүктерим, эмнедип турган эмчим, аныяк хирург Валентина Борисова деткип, сеткил хөөнүм эдип турган.

Ол ынчаарда мырыңай-ла аныяк, чоокта чаа институт дооскан уруг чораан. А мөөң бир будумну дискектен өөрүлдүр үзе кезии каапкан, бирәәзи — үзе кестириниң кырында турган. Ону хевзәр арттырып алыр дизе, әллән хөй марын болгаш ынаныш чок, баш мунгаш кезиишкиннер кылыр апаар. Госпитальда чыдар балыг кижилер-ле хөй. Мөңбиле нарын болгаш үр дугуржулгалар кылып турун бәәрниң үе-шагы-даа чок, эмчилериниң күш-шыдалы-даа чедишпес турган —ынчангаш улуг эмчилер мөң арткан чаңгыс будумну база-ла дискектен ап октаптарын Валяга сүмелеп турду. Ынчап каарга, мен ыяш протеза буттарының ажыын кажан-даа көрүп шыдаваас ужурлуг турган мен. Валентина күжүр мени кәәргәәниден, чүү-даа болур болза болгай эан, «дүүрәән бот, дүнгейген баш» дәәш нарын, берге кезилделерни кылып киринкен. Аас-кежик бооп, шупту-ла чаагай эткен.

Валентина Михайловна ынчан менээ база бир чугула, кончуг-ла эргежок буянныг чүүл кылган—Уралче, өөренип турганым танк полугунче чаагаа бижиткен...»

«Бистиң Мариявыстың канчап барганын дыннап каапкаш, дораан-на хөделип эгелеән бис — деп, ийиги танк бригадазының ынчангы командири чо-

КЫЗЫЛ ТУК АМ ОЛАРДА

Тоску беш чылдың сөөлгү чылын чедиишкинниг дозар талазы-биле Херэжженнерниң бүгү-делегей чылынга тураскаткан социалистиг чарыш Бай-Тайга районнуң херэжженнер чөвүлелдериниң аразында калбарган. Оон кол-кол негелделери — бүдүрүлге ажылынга калбак киржилге, хөй-ниитиниң ажылынга активчи чорук, уруглар кижизидилгезинге болгаш өг-бүлеге үлегер-чижектиг болуру болгаш оон-даа өске үүлдер кирген.

Чер-черде херэжженнер чөвүлелдери социалистиг чарышты организастаарын агитквартиралар болгаш агитквартталдар дамчыштыр чорудуп турар. Ук ажылдың удуртулгазын партия организациялары хolга алган. СЭКП райкому болгаш райкүүском херэжженнер чөвүлелдериниң аразынга шилчиир Кызыл тукту болгаш чарыштың тиилекчилеринге акша шаңналын тургускан.

«Тээли» совхозтуң Эвр-Хавак сүт-бараан фермазында, ол-ла совхозтуң Найырал салырында, «Мурнакчы» колхозта болгаш Шуннуң кадыкшылга школазында херэжженнер чөвүлелдериниң боттарының ажылын өлөөн өкижиткен. Бо дугайын СЭКП райкомунуң бюрозу районда херэжженнер чөвүлелдериниң бирги кварталда түңнелин үндүрүп тура демдеглээн.

Эвр-Хавак сүт-бараан фермазының бүгү херэжженнери кызымак ажылдаан. Ында агитквартира бүрүзү чарыштың идепкейлиг киржикчизи. Херэжженнер ажылчын аныяктарның кежээки школазында, экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренир школада болгаш зооветеринарлыг өөредилгеде хаара туттунган. Фермада ясли-сад, клуб болгаш библиотека бар. Херэжжен чоннуң ажылын, хостуг үезин болгаш өөредилгезин ынчаар организастаанының түңнелинде Эвр-Хавак фермазы бирги кварталда күүнеге сүт садар планын 176 хуу күүсеткен. Ферманың школазында ургларның өөредилгезиниң хуузу 96 болган. Корум-чурум үрээр болгаш ажыл шагы үзер чоруктар болбастаан. Дыштанылга кежээлерин тус-тус агитквартиралар ээлчежин өрттирип турар.

Районнуң херэжженнер чөвүлелдериниң чарыжынга бирги черни эрткен кварталдың түңнели-биле Эвр-Хавак сүт-бараан фермазы алган. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу ам ында.

Б. БАРБА.

АВАМНЫҢ ААС-КЕЖИИ

Мээң авам бо чылын — Херэжженнерниң бүгү-делегей чылында мугур сезениээр. Оон канчаар чурттап, чүүү көрүп чораанын назы-хары боду-ла сөглеп турар. Шынап-ла, эрткен үүс чылдың төнчүзүнден бээр бо үүс чылдың ийиги чартыының ортан чедир чурттаан кижиниң «көрбээн чүвезин-даа, көдүрбээн хөнээ-даа чок» болбайн канчаар. Маңчы ыдаттың, каргыс феодалларның дарлалы, чижеҥ садыгжы, хам, дамаларның мөлчүгдели болгаш социализм, коллективизация, даймн, космос дээш, төөгүүнүң эң-не дүшкүүрлүг, эң-не шапкын чылдары авамның назынының үезинде болган. Авам ол бүгүнүң херечизи болганынга чоргаарланып чоруур.

Бистиң бажыңывыс делгем, чырык, чылыг. Телевизорну улаптарга, бөмбүрзектиң кайыдаа булуңу көстүп кээр. Танаҥы базыптарга, сайгылгаан каракты чылчырыктадыптар. Ыяш оттулбайн-на чемни хайындырып кжиптер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, 1895 чылда авам төрүттүнүп турда кандыг-даа хамның каран көрүп чорбаан хуулгаазынары ам хун бүрүңүң өреглелдери, кижи бүрүзүнүң негелделери апарган. Мындыг өскерилгелериң тыптып келгеннге херэжжен чоннуң кирген үлүү улуг.

«Кижилер дээрге-ле нелериң уруглары, кижи бүрүзү-ле нелиг, кижи бүрүзү-ле кандыг бир нениң оглу ийикпе азы уруу. Ие чокта шүлүхчүдаа чок, маадыр-даа чок». Херэжжен кижини пролетаржы улуг чогаалчы Максим Горький ындыг сөстер-биле үнелээн. Ынчангаш херэжжен чонну хүндүлээр ужурум ол.

— Мээң кырган-ачамны алдан-дургупга каттыжып чораан дижир чүве. Оларның-биле кады болдунуң бажыңдан ол чарылган. Арт-сынга бажын астырып, аас-дылдан ыравас чораан уктуг дээш, кырган-авамны, авамны болгаш мени көрбес-даа, аваргаар-даа, коргар-даа улус турган—деп, авам ам чугаалап орар. Оон чалыы назыны ындыг бүүүлүк болгаш берге үеде эрткен. Ынчалза-даа ол чүү эвил база чүү багайыл деп чүвени эки билир. 1930 чылда мен бижик өөренип алырымга безин дыка-ла өөрээн. Боду база өөренип уругдарын өстүрүп, мал малдап, чаа амыдыралды тургузарыга үлүүн кирип келген.

Авам алды уругну дорукторуп, кижизиткен. Ам олар, Бии-Хемде Дырышкактан Бай-Тайгада Көшкендейге чедир, шуптузу ажылдап чоруурлар. Бичиниг үзүн хар ашкан, а улуувус пенсиялаар чыгаан. Уругларывыс база эмгежок, чаңгыс мээнии безин чеди. Оларывыстың хөй кезин базала дуазын көргүзе берген.

Чай дүүүп, чылыг үе келирге, авам уругларын болгаш оларның уругларын көөрү-биле төрелдеп чоруптар. Бо часкы хүнүерде оон чугаазы-ла ол апарган. Авамның ындыг чаагай эмыдыралды көрүп чоруурунга өөрүвес аргам чок. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ачызы ол.

Назынымның хөй нуруузун хөй-ниитиниң ажыл-херээнге эрттирдим. Алдаанаар чоокшулап келген мен. Ынчалза-даа авам «кижилерни хүндүлеп чор, ажыл-ишке кызымак чор» деп чагып, сургаан олар. Ие кижи болунуң төлүнче ол хире сагыш салып чоруур. Ындыг болганда, оларның сеткилин кажан-даа хомудадып болбас.

Чаа дайын кижи төрелгетенге, ылаңгыя иелерге, кедергей улуг халап. Мээң авам Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде фашистерни каргап, Кызыл Шериги йөрээп чораанын чеже-даа көрген мен. Ол 23 болда, 50 ажыг шээр малды болгаш 900 ажыг фронтуга дузаламчы кылыр чоруткан. Оон ол патриотчу чоруун ТАР-ның Биче Хурал Президиуму Хүндүлел бижик-биле шаңнап үнелээн.

Мээң авам сезен чыл дургузунда хөйүү көрген: феодалдыг тургузугну-даа, аңгы демиселиниң дүвүренчиг чылдарын-даа, социализмниң шапкын базымнарын-даа, өртемнинг болгаш техниканың депшилгезин-даа... Ам партияның XXIV съездизинин шиитпирлериниң амыдыралга боттанып турарын, тоску беш чылдың доозукчу чылының чедиишкиннериг база көрүп турары бо. Ынчангаш анаа ам-даа узун назынны, кадыкшылды болгаш аас-кежикти күзээр мен.

М. ОНДАР-ООЛ.

Хоочун совет ажылдакчы. Кызыл хоорай.

АНЫЯКТАР-БИЛЕ КАДЫ

1934 чылда 18 харлыг Чолдай Түлүш Кызылдың каттышкан школазының мал эмчилери белеткээр салбырынга өөренип кирген. Анаа өөренип тура-ла, бодунуң кызымаан көргүзе берген. Ынчангаш ону, ук школаны доозарга-ла, Каа-Хем кожуунуң кол мал эмчизинге ажылдаары-биле чоруткан. Areeзининң күш-ажылы базымы ынчаар эгелээн.

Үжен чылдар—Тывага үжүк-бижиктиң пептерел турган үези, баштайгы тускай өртемнигнерни тыптып кээп турган үези ол. Ынчан мал ажылынга уксаажыдыга туржук, бөдүүн зооветеринарлыг хемчеглер безин ховар турган. Эм-тан безин чедишпес. Ынчалза-даа аныяк кыс бодунуң хүлээлгезин күүседиринге билинн, мергежилин болгаш күжүн харамаанмаан. Оон ажылы ТАР-ның Биче Хурал Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле үнелеттинген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол Улуг-Хем кожуунунуң кол мал эмчизи турган. Чоннуң фронтуже дузаламчыга чоруткан мал-магаанын шиничиринге болгаш малды экспорттаар документилерни кылырынга идепкейлиг ажылдаан. Ол болгаш дузаламчы чыыр ажыл-ижи дээш Совет чазак ону «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга күш-ажылчы шылгаралы дээш» медаль-биле шаңнаан.

1949 чылда Арысканга колхоз тургустунган. Чаа коллективтиг ажыл-агыйныг кол мал эмчизинге Чолдай Чамзырыновна томуйлаттырган. Оон бээр ол өскээр кайнаар-даа барбаан. Хөй чылда үре-түңнелдиг ажылы «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле үнелеткен.

Хоочун мал эмчизи болгаш коммунист чеди уругну кижизиткен. Амгы үеде оон улуг оглу совхозтуң тайгада ыяш белеткээр бригадазының бригадири, оон бичези ол-ла совхозта агроном. Улуг уруу Кызылдың уран чүүл училищезин дооскан, ам Кызыл-Дагда кадээ клуб эргелекчизи. Бир оглу политехниктиг институттуң студентизи, бирээзи — шериг-де. Ийи бичии уруглары 8 болгаш 5 класста өөренип турар.

Чолдай Чамзырыновна — пенсионер. Ынчалза-даа ол ам «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан сүт-бараан фермазында мал эмчизи. Бистиң совет херэжженнериниң мөзү-шынары ындыг-дыр.

Д. КӨК-КЫС.

ФРОНТУГА АЖЫЛ-ИШЧИ ҮЛҮГ

Нарын алдын уургайынга мырыңай аныямда, дөртей чылдарының эгезинде мээң күш-ажылчы базымым эгелээн. Дайын деп көргүнчүг сөстү, аңаа дыңнаан мен. Ынчангаш ийикпе азы, чалыы назынның күштүү ол ийикпе, Нарын амтаа мээң угаанымдан уттунгурбаан.

Дайынче бис алдын уургайының бухгалтери Малышев, алдының чуп-арыглаар Соловьёв баштадыр он хире кижини баштай үдээп бис. Оон соонда чоннан дузаламчы чылдазы эгелээн. Чоок-кавының аалдарын болгаш ажылчыннарның бажыңдарын кезин, эвээш эвес үлүүвүстү фашистиг Германияны базарыга киирген бис. Боттарывыс база идик-хей даарап, кат-чимис вареньелеп чорудуп турдувус. Орус, украин, хакас өөрүвүс варенье болгаш өске-даа чемнерин кылырынга бисти өөредип турган. Бо талазы-биле бөлгүмнерге С. Падына, Х. Бумбалдай, М. Салбаа олар-биле кады барып турадым.

Оон соонда 1943 чылга Кызылга келген мен. Раскова атты дааранылга комбинадыңга ажылдап эгелеп, Ынчан бистиң бригадиривис Варвара Ивановна Останина турган. Ынчан фронтуже чорудар чолдак тоннарны, хол хаптарын, бөрттерни даарап турдувус. Күш-ажылдың сагылга-чуруму шыңгыы, үлүг-норма база улуг турган. Минута бүрүзүн оран камгалалыга бараалгадып турган үениң хоойлузу ындыг болур-даа ужурлуг. Ынчангаш «Бүгү чүвени фронтуга!» деп кыйгырыга сорук кирип, эрестиг ажылдап турган бис.

Даараныла комбинадыңга ынчан социалистиг чарыш бригадалар туржук, кижи бүрүзүнүң аразында калбарган турган. Оон мурнуку одуруун Шоваа, Чысыңмаа, Байыр олар бо-ла эллепкен турар үүве. Бистиң даараан бир кезек хевиисти Тожу чурттуг Мокайбан угбай Москвага чедиришкеш келген, оон чугаазын катап-катап дыңнап турган бис.

Даараныла комбинадыңга үжен чыл ажылдааш, бурунгу чылын пенсиялай бердим. Улуг Тиилелгениң юбилейниң бүдүүзүнде Ада-чурт дайынының кадыг-берге чылдарын сагынмас аргам чок болду. Ынчангаш бодумнуң болгаш кады ажылдап чораан эш-өөрүмнүң улуг Тиилелгени чоокшуладырына киириштирген үлүүн демдеглекседим. Үүге дээрге, ол—мун-мун, сая-сая кижилериниң фронтуга чеирген дузазының бир кезин болгай.

С. ХАНДЫ.

Кызыл хоорай.

делегей бо хүннерде

Бүгү диптерден медээлер

● **БРАТИСЛАВА.** Братиславада Найырал поездазы чеде берген, оон составында Совет-чехословак найырал ниитилелиниң Москвадан, Новосибирскиден, Киргизиядан, Украинадан, Белоруссиядан болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа республикаларындан барган 300 ажыг активистери кирип турар. Оларның 70 ажыы—словак национал тура халыышкынының, Чехословакия, дээш тулчуушкуннарының киржикчилери.

● **ЛОНДОН.** Ольстериниң 130 ажыг чурттакчылары ат салган өргүүдел бижиин Соңгу Ирландия херектериниң министри М. Риске тудускан. Олар Соңгу Ирландия айтырыын католиктер биле протестантыдарның аразында «деп эргелиг догунажылгага үндезилеп» доп-дораан тайбыңчыдып таарыштырарыне кыйгырып турардар.

Ол-ла үеде протестанчы дерзиилер өөлгү хүнүерде боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, можуда байдалды өлүрүкчү үүлгедиглериниң, болгаш күчүлдеңкиниң өске-даа аргалары-биле улам дүшкүүрлүг болдурарын ораалдажып турарлар.

● **ЖЕНЕВА.** Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарда делегациларның ээлчеглиг ужуражышкыны ажаа болган.

● **ТЕГЕРАН.** Хоорайда агаарның бокталган чоруун эвээжедир сорулга-биле Тегеранның мурнуу талазында 800 гектар шөлге калбак арга-ыяш делгемни тургузарының төлевилели ажылдап кылдыныган.

● **ВАШИНГТОН.** Төлөөлекчилер палатазының чепсектиг күштер талазы-биле комиссиялы Сайгон ёзу-чурумунга шериг деткимчезин көргүзери-биле 722 миллион долларны тыпсыр деп, чазактың негээнинге удурланып бадылаан, ол дуаламчыны тыпсыр дээрниң талалакчылары 17 турда, тывыспас дээш 21 кижи бадылаан, ынчангаш ол айтырыгны көөрү толаргай эвес үеже соңгаарлаттынган-дыр.

● **МОГАДИШО.** Сомалиниң кадаа ажыл-агыйында бүдүрүлге кооперативтериниң саны өөүп турар.

Черии демниг күш-биле ажылдап болбаазырадырының чаа каттыжышкыны Маперто деп кадаа суурда (Мерка район) ажыттынган. Олче эвээш черлиг 326 тараачыннар киргеп, олар 400 гектар ажыглаа черии каттышкан күш-биле ажылдап болбаазырадырлар.

ӨЗҮЛДЕ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның Компартиязынга бо чылдың январь 1-де 138 муң кежигүнер санаттырып турган. Оон аңгыда, Коммунистиг аныяктар федерациязынга 58 муң кижи турган.

Бо саннарны АКП ТК-ның Күүсекчи Комитединиң кежигүнү болгаш Күүскомунуң секретары Атос Фава адаан. Партийжи бюллетеньде парлаттынган «Партияның организастыг улуг соруулгалары» деп чүүлүнге ол болза ам партия организациялары чурттуң бүгү-де улуг-улуг бүдүрүлге болгаш албан черлеринде бар, партияның үндезин өзөө ажылчын аңгы бооп турар деп бижээн.

Чүгле үлетүрүүг төптерге эвес, харын база кадаа черлерге-даа партияның хүрээлелин улам ыңай өстүрерин бо үениң байдалы негеп турар деп, Атос Фава демдеглээн.

Португалияга сүлчээчилерни сойгалаан

ЛИССАБОН. (СЭТА). Март 11-де контрреволюстуг эргилде кылыр деп ораалдажыышкынбиле холбашкан болуушкуннарны истеп хынаар талазыбиле Чепсектиг күштер шимчээшкининиң комиссиязы баш бурунгаар кылдынган илеткелиг чарлан үндүргеп. Мурнунда президент турган А. ди Спинолага баштаткан болгаш бууран дүшкен шак ол үймээниниң киржикчилерни, организакчыларын ында сойгалап турар.

Реакцияның март 11-де үймээнинин делегейниң болгаш чыр иштиниң монополистиг капиталының, сан-хөө болгаш үлетүрүүнүң улуг буржуазиязының күштери белеткээн деп, комиссияның илеткелинде чугаалап турар. Сүлчээчилер боттарының ажыглап-ла шыдаары политиктиг, экономиктиг болгаш шериг чепсектерни ажылдаан, өске чурттарда депшилгелиг чазактарны дүжүр өскан турганының биладингир үлегер-майыктарынга дүүштүр боттарының планнарын ажылдап кылган.

Спиноланың талалакчылары офицерлер Лиссабонда чамдык даштыкы элчин черлериниң хамааты болгаш шериг ажылдакчылары-биле, политиктиг партияларның чамдык ажылдакчылары болгаш улуг капиталдың төлөөлекчилери-биле сырый холбаалыг турган деп, комиссия айтып турар.

Сүлчээчилерниң март 11-де үймээнин Спинола төлөөдээн монополистиг капиталдың күжү-биле чуртта политиктиг эрге-чагырганы эжелеп алыр сорулгалыг турган деп, четеп хынаар комиссияның кылган түңнелдериниде чугаалаан.

Олар чедиишкиниг болган таварылгада реакцылыг шериг диктатуразын тургузар, боттарының политиктиг удурланыкчыларын дерзин ёзу-биле чок кылыр португал улустуң демократтыг чаалап алышкынларын, оон демократтыг политиктиг организацияларын, бирги эвелгеде Коммунистиг партияны узутказр деп турганнар. Олар «ЧКШ-ның көскү ажылдакчыларын — Васка Гонсалвиш, Отелла Карвалья, республиканың президентизи Кошта Гомеш оларны, хөй-хөй политиктиг ажылдакчыларны, оон иштинде бүгү коммунистерни шуут өлүрүп узутказын» планнап турганнар.

Бодунуң кылган түңнелдерине комиссия реакцияның боон болур чаа үүлгелиглерин ойтур шавар төлөдде, португал улустуң серемчилелин быжыдар. Чепсектиг күштер шимчээшкининиң болгаш чурттуң демократтыг организацияларының мобилизастаттынган белен чоруун быжыглаар херек деп кыйгырып турар.

БЕЛЬГИЯ. Нарын шил кылыгларның «Валь-Сен-Ламбер» заводунуң (Льеж чоогунда) ажылчыннары бүдүрүлге черии хаарынга удур демиселди бүдүн чартык ай дургузунда чорудуп турар. Ажылчыннарны ажылдан үндүргүлээр деп турарынга удурланыышкынның демдээ кылдыр олар бүдүрүлге черии ээлеп алган болгаш бүдүрүлгеге контрольду тургусканнар.

ЧУРУКТА: стачка комитединиң кежигүннери комитеттиң удуртулгазы-биле ажылдаарын уламчылап турар ажылчыннарлыг цехтерни парлаалганың төлөөлекчилеринге көргүзүп турары.

А. ЗВАНЦОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

● **БЕЙРУТ.** Элээн каш шериг самолёттар апрельдиң 22-де Ливаның мурнуу талакы районнарын эргилдир ушкан. Израильдиң артиллериязы чурттакчылыг Айта Аш-Шааб деп черни боолгылаан, оон түңнелинде кадаа ажыл-агый плантацияларынга дыка улуг когарал таварышкан. Ол-ла хүн Израильдиң шериг катерлери Ливаның девискээр сугларынче Тир хоорайның районунга чаза таварып киргеп.

● **ХАНОЙ.** Мурнуу Вьетнамны ХУФ Күүскомунуң президиумунуң даргазы, МВР РТЧ-ниң Консультативтиг чөвүлелиниң даргазы доктор Нгуен Хыу Тхо Мурнуу Вьетнамда хемчээлиниң улуунуң талазы-биле үш дугаар хоорай болур Хюэге чораан. Оон-биле кады Хюэге Вьетнамның Национал демократтыг болгаш тайбыгга ынакшылдыг күштериниң эвилелиниң ТК даргазы доктор Чинь Динь Тхао, МВР РТЧ-ниң даргазының орадакчызы Нгуен Доа болгаш ХУФ-туң база МВР-ниң өске-даа удургукчулары чораан.

Парлалганың Хосталга агентилелиниң дыңнатканы ёзуга алырга, Нгуен Хыу Тхо можунуу болгаш хоорайны бүрүү-биле хостап алган шеригге болгаш улуска изиг байыр чедирген.

● **ТОКИО.** «Акваполис» деп, эжиндирип чоруур ортулук-хоорай Хиросима мугулдуруидан Окинавада Мотобу ортулукка чедир далай кежиллир эжиндириишкинни чоокта чаа доосканн. Аңаа бо чылдың июль айда улустар аразынын «Делегей океаны» деп далай шиичилел делгелгезин ажыттынар, оон кол павильону «Акваполис» болур, оон узун дурту — 104 метр, калбаа — 100 метр, беднн—32 метр. Ортулук-хоорай 1.400 километр чер арызын айыттынган хуулгаазынган бир хонук бурунгаар 118 шак дургузунда эжиндирип эрткен.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Цинциннати дээр америк хоорайда (Огайо штат) беш ийистер (үш уруг, ийи оол) төрүттүнген. Төрүттүнген чаштар болгаш оларның аразы 28 харлыг Памела Левиниң кадыы экижип турар.

Ийистериниң бирээзи-ле 1,5 килограмм хире болган.

(СЭТА).

ДЕРЗИИЛЕЛГЕ УДУР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Политиктиг чыдактар-биле халдаашкыннар болгаш өлүрүүшкүнер кылырының чаа чалгыы Аргентинада эгелээн. Эрткен неделя дургузунда өлүрткеннериниң саны 20, а чыл эгезинден бээр—180 хире кижи болган. Оларның аразында — политиктиг, профэвилел, культура ажылдакчылары, а ол ышкаш чепсектиг күштериниң төлөөлекчилери бар. «Аргентинаның антикоммунистиг альянызы» дээр кедергей барыын үзелдиг организациядан өлүрүкчүлериниң үүлгедиглери улам-на кедерээн, кем-бурулуг ышчук-чеңгээлеге келдергей чөөн үзеңдиг бөлүктер база киржин турар. Делегейниң өйги дайынынга гитлержи нацистерге өлүрткеннериниң турасказалыы ёзулап демдеглээриниң кежээзин эрттирери планнаттынган мунар. Олар «ЧКШ-ның көскү ажылдакчыларын — Васка Гонсалвиш, Отелла Карвалья, республиканың президентизи Кошта Гомеш оларны, хөй-хөй политиктиг ажылдакчыларны, оон иштинде бүгү коммунистерни шуут өлүрүп узутказын» планнап турганнар.

Бодунуң кылган түңнелдерине комиссия реакцияның боон болур чаа үүлгелиглерин ойтур шавар төлөдде, португал улустуң серемчилелин быжыдар. Чепсектиг күштер шимчээшкининиң болгаш чурттуң демократтыг организацияларының мобилизастаттынган белен чоруун быжыглаар херек деп кыйгырып турар.

МУРНУУ ВЬЕТНАМДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Меконг хем аксының адырларында, Сайгонуун мурнуу талазында, патриоттар дайзынга соңгуушкун боорин уламчылавышаан.

«Дүштүм» деп медеглээн болза-даа, Тхиеу бодунуң ёзучурумун камгалаарын ораладжып турар. Сайгон администрациязын ол президент өрдузундан удуртуп турар. Чаа «президент» Чан Ван Хыонг ол албанынга ур туттунуп шыдавас, ону сенат даргазы Чан Ван Чам солуур, а чоокта чаа томуйлаткан «премьерни» генерал Чан Ван Доң солуур боор деп дамчыыр чугаалар нептерээн.

Ол аразында, Сайгонуун байлары Мурнуу Вьетнамны катгаш чоруп турар. Оларның дыка хөйүн уптекчилер тонап ап турар: Сайгон ёзунуг эрик камгалакчылары Сайгондан байларның эт-хөреңгизин соорту бар чораан судноларже халдаан, хамык эт-хөреңгаан алыр, пассажирлерни эштеп соп турар.

Америк шериг самолёттар америк ажылдакчыларны болгаш американнар-биле сырый холбаалыг мурнуу-вьетнамнарны Сайгондан АКШ-тың Филиппиннерде шериг-агаар баазазыче дун-хун чок сөөртүп үнүрүп турар. Апрель 22-де Кларкта (Филиппиннер) баазазынга америк самолёттар 4 муң хире кижини чедирген, а 23-че дүне—1.000, 23-түң эртеннинде—1.600 кижини аппарган.

Даштыкы элчин черлери, Сайгондан кожуп үнеринге белеткенип тура, боттарының чажыт документилерин өртедип турар. Англия болгаш ГФР боттарының Сайгонда элчин черлерин апрель 24-те хаар деп шиитпирлээн. Элчин черлериниң бүгү ажылдакчыларын англи шериг самолёт Сингапурга дораан чедирген турар.

БӨДҮҮН ИДЕЯ УРУГЛАРНЫҢ БИЙИРИ-БИЛЕ

Амыдыралда боттандырбайн баар арга чок бөдүүн идеялар турар. Чаш кижи бүрүзү чурулгага сундулуг, карандаш, саазын былаажыр. Ону кижи хоруур арга чок, харын деткиири чугула.

Эрте шагның кижилери хаядашка чуруп чораан. Бижик чок шагда кижилер чурук-биле чагаалажып чораанын билир бис. «Доора шыйган черимге дүштеп, долгандыр шыйган черимге хонуп чоруп олурулар». Эпти-ле тыва тоолдарга таваржыр бо чугаа үстүнде бодалды бадыткап турар.

Чурулга кижиниң «дылы» боорундан ажыда, оон чараш үүлге хандырының «көрүнчүү» болур. Бичин уругларның бот-тывынгыр чурулга уран үүлүүнде оларның ариг чаш сеткили илереп турар. Кижиниң долгандыр турар делегейден олар улуг кижиниң эскербези бир-ле чаптанчыг солун үүлдү тып алырлар. Олар боттарының чуруктарына эң-не бөдүүн идеяны илередип турарлар: аяс дээр, ак-көк хемнер, даглар, зөөт, кижи, өг-бажың...

Тиилелгениң 30 чыл оюнга турааскааткан «Делегейни көрүп тур мен» деп темалыг республиканың школачыларының бот-тывынгыр чурулга уран үүлүнүң делгелгезин Чырыдыышкын министерствозу, комсомол обкому болгаш Чурукчулар эвилели организастап эрттирген.

«Сайзанак» деп оюнга бичии уруглар улуг улустың амыдыралын кара олчаан кылдыр өттүүнүп ойнаар боор чүве. Олар ол оюнга өгнүң эт-севиг, иштики байдалын бичии хевирге чүве арттырбайн көргүзер. «Делегейни көрүп тур мен» деп делгелгени көргеш, уругларның сайзанаанга кирип, «шайын ижип», оларның ариг үүнүн дыңнап, хөөрешкен дег таалалды алдым. Он бир харлыг Лора Черанованың (Кызылдың чурулга школазы) «Баштайгы хар» деп өңнүг чуруун онза сонуургадым. Бичии чурукчунуң ажылында поэзия долу-дур.

...Кудумчуда кызыл-ала хаажылыг автобустарның, ыңайбээр шаарааашкан улуг-биче кижилерниң кырынче колап таваа дүжүп турар. Артыкы планда каът-каът бажыңнар бораан аразында көк шюраанар дег белий бергилээн.

Амира Чаң-оол (Чөөн-Хемчик) көдээде чурттап турар. Оон мергежилдии чуруктардан тода. «Чуңгуда уруглар», «Тыва цирк», «Хүреш» деп ажылдары өттүнүүшкүнден хостуг, солуун сюжеттиг, шевергиз композициялыы-биле ылгалып турар.

Бойдус темазының бо делгелгеде колдай бергени таварылга эвес. Бо темага ханы уткалыг, шаа-биле мергежилдиг ажылдарны Слава Кезегети (Эрзин) бараалгаткан.

Инек дег даштарны ажыр шурап бадып чылар шапкын хем. Хемниң бажында менгилерлиг бедиктер. Оларның кырында хураган булуттар көжүп чоруур. «Даглыг черниң хемнэ» деп оон ажылының утказы мындыг.

«Беднкте пөштер» деп чуруктa муң-муң чылларның шуурганының изиндеп чаны ышкаш чемдийтир элей берген сарыг хаяларже хаттан хоргастаның чөлеги берген чөкпек ногаан пөштерни көөрге, хатка сыңайнын, эглиңейнип турганзыг. Девискээрни саазынга шын дүжүрүп, будукту «хуулдуруп» билир аныяк чурукчу-дур. Ол эр-хей! Ол ышкаш 13 харлыг Толя Хөвеменнің (Кызыл) «Сынчар кыры» деп ажылы оон чурулга уран үүлүнүң техниказын эки билирин херечилеп турар.

Чамдык бичии чурукчулар төрээн черинин бойдузуун төрээн чонунуң амыдыралы-биле холбап көргүскеннер, Андрей Бичиштиң «Бистиң Тожуда» деп ажылы аңаа хамаарыжыр.

Оон «Кашпагай сыны», «Чорумалдар» деп графика жаңгырыга чоок ажылдары байлак фантазиялыг, утка-шынарлыы-биле көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара туткан.

Делгелгеде күш-ажыл темазы хөй черниээлеп турары өөрүнчүг. Чедиг харлыг Марина Биновтуң (Бай-Тайга) «Аламга дузам» деп чуруу чаптанчыг-дыр.

Андрей Сафонов «Кызылдың чаа тудуглары», Ондар-оол Орлан (Кызыл) «Хой кыргыкчызы», Андрей Маады (Бии-Хем) «Ыяш белеткелер», Андрей Грудинин (Ак-Довурак) «Хоорайым» деп ажылдарында бийир-биле күш-ажылды алган көргүскеннер.

Бичии уруглар дайынга удур килеңниг кыйгызын чуруккa илередирин база шенээниер. Бо темага Витя Белоусов (Кызыл) «Олар эртип шыдавас» деп өңнүг чуруунга элээн чедимчелиг шиитпирлээн. Чуруктуң сюжеди мындыг: Чалбыыштыг дайын шелү. Ыында фашист танк балыгланган совет солдаттың кырынче хөме таварып чоруп олурар. Солдат сөөлгү күжүн чыгаан, граната-зын холга туткаш, танкының оруун дуй турупкан, танк-биле кады часты бээринге белеткеннинкен турар.

Юра Тойбу-Хаанның (Бай-Тайга) «Туачуушкун», А. Хумбуняуң (Эрзин) «Самолеттар башкарарынга өөренип турган», «Радист кыс», Ч. Каракыстың (Улуг-Хем) «Тыва эки турачы» деп чуруктары делгелгениң кол идеязынга онза таарышкан. Тайбың иштe совет кижилериниң дыжын камгалаан кызыгааржыларының чымыжын Май-оол (Тес-Хем) «Кызыгаарда» деп чуруунда көргүскен.

Уругларын бот-тывынгыр чурулга чогаадылгазын билири, оон ажыктыг талазын шиңгээлип алыры улуг-даа кижилериң культурлуг амыдыралынга эргежок чугула. Олар бистиң чараш үүлче көрүүвүске, аңаа сеткиишкинивиске чаа агымны киирип турар. Кайгамчык бичии чурукчу Надя Рушеваның чуруктары катаптаттынмас. Ол болунуң сеткилиниң кааг байлаан бийир-биле мөңгежиткен. «Кижи болуру чажыдан, аът болуру кулунундан». Шынап-ла шаа барып бо ажылдарның чамдык авторлары салым-чаанныг чурукчулар болуру магат чок. Бичаңгаш оларның дээре чуруктары ис чок читпес ужурлуг. А бистиняде болза ынды делгелгелер нида-хаая болгулаар. Эрткен соонда, кешкенде хеме херек чок дээн ышкаш, эки чуруктарның салым-чолунче кым-даа сагыш салбас, эмге-сексе чок байдалда туруп турар.

Чыл бүрү эртип турар делгелгелерден шилиндек ажылдарның фондузун чурумчудуп калгалазары чугула. Ону чогум кым кылыр ужурлугуз? Бо делгелгени эрттирген организацияларның кайы бирээзи болбайн даа. Кайызы-даа болза, ону шиитпирлээр өйү келген.

Бо чылгы делгелгениң иинти культуразынга хамаарыштыр чамдык чедир кылдынмаан талаларын айтыры артык эвес. Бирээде, делгелгениң организакчылары чаңгыс аай негелде чок болганы илдең-дир. Чуруктар хемчээл талазы-биле эмин эрттир шокарара берген. Чуруктарның чижек формадын айыткан болза чогуур турган. Кызылдың өөреникчилериниң ажылдары 50×60 см (чижеглээрге) хемчээлдиг болза, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнардан делгээн чуруктарның ортаа кезии 20×30 см хемчээлдиг.

Иинде, делгелгеде чаңгыс-даа хоолуг чурук чок болду. Чараш хоо эки чурукту улам көрүштүг кылдыр шевержидер болгай.

Республика делгелгениң иинти «арныдан» чамдык районнарда чурулга башкылаашкынны куду деңнелде деп түңнелди үндүрүп болур. Өөрнүң, Таңдының, Улуг-Хемниң, Мөңгүн-Тайганың школачыларының ажылдары утка-шынар талазы-биле шоолуг өспейн турар.

Чурулга кичээлин эрттирип турар башкыларга билиг белдидер курсту организастап болурунуң аргалары бисте бар.

Бойдус, кижи, ажыл, амыдырал, тайбың дугайында бөдүүн идея уругларның бийири-биле чалгынналып чурттаар, хөгжүүр ужурлуг. Школа болгаш культура албан черлери уругларның уран үүлче үүткүлүн деткиир, оон сайзыраарынга таарымчалыг бөйдалды тургузар хүлээлгелиг.

Ч. КУУЛАР,
ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы.

СИЛЕРНИҢ УРУГЛАРЫҢАРГА

Школа назыны четпээн уруглар кижизидилгезинге көдээ черлерде колхоз, совхозтарның хой-ниити киржилгезинің көрүлдезин чарлаандан бээр ийи чыл четкен. Республиканың колхоз, совхозтары көрүлдезинің негелделеринге дүүштүр ясли, садтарга чаа таарымчалыг бажыңнар тудар, өй-өйлеп ажылдаар уруглар шөлдерин доктаамал тургузар, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң материалдыг байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни алырын хүлээнген турган.

Колхоз, совхозтарның школа назыны четпээн уруглар кижизидилгезинге хөй-ниити киржилгезинің байдалын болгаш чарлаттынган көрүлдеге дүүштүр кылдынган ажылдарны республика комиссиязы түңнеп көргеш. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң терииниңери деп атка Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозтуң, Барын-Хемчик райончуң «Хемчик», Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозтарының ясли-садтары төлептиг болган. Ол ясли-садтарның материалдыг байдалы негелделерге дүгжүр, уругларның бүгү талалыг сайзыраарына таарымчалыг байдалдар тургустунган, эки белеткелдиг башкы кадрлар-биле хандыртынган. Ол колхоз, совхозтарның удуртукчулары уруглар албан черлеринче кичээнгейни салып, акша-хөрөнгини харамнаймайн, бажың-балгатты тудуп, хереклерни садып берип турар.

Оон-биле кады дыка хөй колхоз, совхозтарның боттарының ясли-садтарының материалдыг байдалы багай, өөредилге—көргүзүг материалдары, ойнаарактар, стол, сандай, ажыл-агый хереклерди чедишпес болуп турар. Ынчангаш колхоз, совхозтарның школа назыны четпээн уруглар кижизидилгезинге хөй-ниити киржилгезинің көрүлдезин уламчылаарын Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын, Көдээ ажыл-агый министерстволарының, көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдиг ажылчын, албан-хаакчыларының профэвилел обкомунуң кады шиитпиринде айыткан. Тиилекчи болган ясли-садтарга шаннылмакталдарны доктааткан. А көрүлдеге эң идепкейлиг киришкен колхоз, совхозтар удуртукчуларын, ясли садтар эргелекчилерин дыштанылга бажыңнарынче чорудар, туристчи халас путёвкалар-биле шаннаарын база көрген. Көрүлдениң ийиги эзлчээ 1976 чылга чедир уламчылаар, ол көдээде ясли-садтарның хөгжүлдезинге салдарлыг болзун дээш колхоз, совхозтар удуртукчулары болдунар ажылдарны кылыры күзенчиг.

С. ЛИХЕЧЕВА,
Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору.

ТИИЛЕЛГЕГЕ ТУРАСКААТКАН

Кызыл-Тей суурда херээженнер чөвүлели улуг Тиилелгениң 30 чылынга турааскааткан бот-тывынгыр уран үүл көрүлдезин эки организастап турар. Суурну үш микрорайонга үскен. Ол девискээр аяйы-биле концерттерни удуртур кижилерни база тускайлаан.

Бирги черни алган микрорайон В. И. Ленинниң шөлүлге үезинде турган чери—Шушенское суурже экскурсиялаар, ийиги черни эзлээннер кобальтылыг Хову-Аксынче баар.

О. ДАЛБЫЙ.
Өвүр район.

Кызыл хоорайның школачыларының уран үүл көрүлдезинге Кызылдың чеди дугаар школазының өөреникчилери бирги черни алган. Оларның концертиниң программазында Тиилелгениң 30 чылынга турааскааткан көргүзүүлер, ырылар болгаш чараш танцылар хөй болган.

ЧУРУКТА: № 7 школаның өөреникчилери танцы күүселдезинің үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЕВЕРЛЕР СТУДИЯЗЫ

«Энергетик» Культура бажыңында уругларның ус-шеверлер студиязы ажыттынганын бээр ийи чыл чедип турар. Студияда өөренип турарлар чонар-даштан янзы-бүрү үүлдерни чазап кылыр талазы-биле мергежип турар. Студияның удуртукчузу Нина Игнатьеванын ажылы кызымак. Ында өөренүп турар уруглардан Клим Хомушку дириг амытаннарны чазаар талазы-биле мергежилдини көргүзе берген. Гена Арчумаевтиң «Тоолчургу өшкү», Игорь Курочкинниң «Азияның төвү» деп ажылы черле багай эвес.

Студияның ус-шеверлерининиң мергежилин улам сайзырадыр сорулга-биле хооркүүскомнуң культура килдизи эрткен чайын Бай-Тайганың Сарыг-Хаяда ак, сарыг, ногаан, бора чонар-даштар. Чаа-Хөлдүң соңгу барыын талазында сында ак болгаш кара чонардаш барын ол черлериниң чону билир.

Д. ШАКТАР.

КРОССВОРД

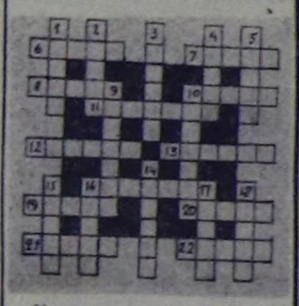

Узун дургаар: 1. Оожум океанда ортулук. 2. ССРЭ-де хоорай. 3. Черлик ан ады. Ужудукчу-космонавт. 5. Балык ады. 9. Шри-Ланкада хоорай. 10. Химиктиг элемент. 14. Спорт командазының ады. 15. Суг хемези. 16. Красноярск крайда хоорай. 17. Ногаадан кылган чем. 18. Азияда чурт.

Доора дургаар: 6. Африкада чурт. 7. Азияда даг. 8. ССРЭ-де хоорай. 10. Физик эртемден. 11. Тывага кызыл партизаннар баштыңы. 12. Чер ортузу далайда өдүг. 13. Ыяш ады. 16. Кат-чимис ады. 19. Спорттуң бир хевири. 20. Европада чурт. 21. Шыдырааның бир бодазы. 22. Европада чурт найысылалы.

В. НОРБУ.
тургускан.

Х А Р Ы Ы

Бо чылдың февраль 20-де үнген «Шыдыраа» деп кроссчайвордтуң харыызы.

1. Бернштейн, 2. Штейн, 3—2. Парош. 3—5 Приис. 4. Фридштейн. 5. Стейн.

СОНУУРГАКТАРГА БУЛУҢ

УЛУГ ХООРАЙНЫҢ ТРАНСПОРТУ

Москвада 3523 кудумчу болгаш проспек бар. Ынчалза-даа ол сан үргүлчү өскерлип турар, чүге дээрге, хоорайның тудуу доктаамал чоруп, өзүп турар.

Найысылалдың эң улуг проспектизи — Ленин проспектизи, ол 16,5 километр шөйлүп чоруткан. Найысылалда эң улуг шөл — Комсомольская, оон девискээри 49,2 муң квадрат метр. Эң кыска кудумчу — Венецианов кудумчузу, оон узуну 48 метр. Хоорайның бүгү кудумчуларының, проспектилериниң болгаш мугур кудумчуларының шөйүлген ниити хемчээли 4,5 муң хире километр.

Ындыг улуг хоорайның чурттакчыларын болгаш аная кээп турарларны хандырар ниитинин трансопортунуң хемчээли кайы хирел?

Москвада бир хүнде-ле 5425 автобус, 1918 троллейбус, 1089 трамвай маршрутче үнүп турар. 4366 километр орукту эртер оларның 400 маршруттарының ачы-дузазын 10 миллион кижи ажыглап турар.

Хонуктуң чээрби дөрт шагының дургузунда москвачылар болгаш оларның аалчылары 15 750 «такси» машиналарны ажыглап турар. Ол үе дургузунда чолаачыларның эрткен оруу делегейни дөртен катап долганганына деңнежир.

Дөртен чыл бурунгаар Москвага баштайгы метро деп чер адаа-биле маңнаар демиро-рукту дужааган. Ол орук 11,6 километр шөйлүп чоруткан болгаш 13 станциялыг турган. Амгы Москваның В. И. Ленин аттыг метрозунуң оруктары 159,6 км шөйлүп чоруткан. Олар хоорайның соңгу үүгүнден мурнуу үүгүнче, чөөн талазындан барыын талазынче шөйлүп, харын-даа хоорайның даштыы кызыгаарынга чедип турар. Ында шупту 96 станция бар. Бир хонукта метро-биле 5 млн. хире кижи чоруп турар. Тоска беш чылдың үүгле бо сөөлгү чылында москвачылар 7 чаа станцияны алырлар. Оон ачызында Жданов—Краснопресня оруу ажыглалга кирер болгаш ол 36 километр чер адаанын оруу хоорайны мурнуу чөөн үүгүнден соңгу-барыын талаже кеже бээр.

Москванын хоорай аэровокзалы хонукта 24 шак ажылдап турар. Ол делегейде база бир улуг вокзалдарның бирээзи. Транспорттуң эң дүрген хевири болур самолеттар ажыглаар дээниер билетти дүн, хүннүң кайы-даа шагында садып алыр. Пассажирлер хонар 12 каът «Аэрофлот» деп гостиницаны вокзалдың чанында туткан.

САМОЛЕТ КУШТАН ДЕЗИП...

Украинаның найысылалы Киевтиң төп аэропорту Бориспольдуң диспетчер пунктузунда тускай хереклерге сигнал лампазы кыва бээрге, аэродром кырынче өөр куштар чоокшулап орар дээрзиниң дугайында медээ келгени ол дээрзин диспетчерлер билир.

Билбес кижи бодаарга ол баштак үүл дег, а херек кырында ындыг медээ авиаторларны дүвүредип эгелээр. Чүге дээрге дүрген ужуп чоруур реактивтиг самолет өөр өдүректер-биле үскүлеңнин болза, айыылдыг. Ынчангаш бүгү реактивтиг самолеттар агаарга ужуп чоруур куштарны хойзур тускай херексел-биле дериттинген. Ол хиреде-ле куштарның кээр, чанар үелери дөмей-ле айыылдыг болуп артып турар. Ону барымдаалаш, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының саналы-биле куштарның часкы, күскү келир, чанар үезинде оларны хайгаараары-биле Переяслав — Хмельницкий биле Канев хоорайларның чоогунда тускай хайгаарал пунктуларын тургускан.

Бөгүн «ТУВИНСКАЯ ПРАВДАДА»

- **«1975: беш чылдың доозукчу чылы».** Республиканы бөлүк материалдар.
- **«Мал кыштагладыышкынын организастыг доозар».** СЭКП обкомунда.
- **«Массаларның контролюнга!»** Улусчу контролёрлар дугайында арынның эзлчеглиг үндүрүлгези.
- **«Үрезиннер — дүжүттүг үндезини».** Тыванын көдээ ажыл-агый дүржүлга станциязының эге үезин ажылының кылдызының эргелекчизи О. Ензактың корреспонденциязы.
- **«Тиилелгениң 30 чылынга».** СЭТА-ның корреспонденциязы.
- **«Хүн бүрүнүң чаа медээлери».** Республиканы бөлүк информациялар.
- Эвилелдиң болгаш даштыкының информациязы.

Телевидение

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Эртемденге сөс». Академик Н. А. Доллежальдың чугаазы.
9.25—«Эки бараанарны — хөйнү».
9.55—«Венаның байырлалы». И. Штраустуң оперетталарын өзугаар музыкалыг телешиниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
11.25—Совет шулукчүнүң шулуктери.
11.40—Киножурнал. (Кызылдан).
11.50—Медээлер.
12.00—«Чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш». Ленинградтан өңнүг дамчыдылга.
13.00—«Уруг болгаш арзылаң». Өңнүг мультфильм.
13.15—«Португалия дугайында ыры». Документалдыг өңнүг телефильм.
14.15—«Кара далайның эринге». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
15.30—Эфирде—«Чалыы назын».
16.00—«Венаның байырлалы». Музыкалыг телешиниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
17.30—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00— Мультфильм.
18.20—«Неделяда болуушкуннарның тайылбырлалы».
18.35—Киножурнал.
18.45—«Тыванын неделязы». Информастыг программа.
19.00—«Апрель». Документалдыг фильм.
19.10—Телемедээлер.
19.20—«Чараа-чечен». Шоодуглуг тележурнал.
19.40—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.40—«Кара далай эринге». Уран-чечен өңнүг телефильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

21.00—«СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

21.30—«Венаның байырлалы». Музыкалыг телешиниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

кинотеатларда

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Герцог Боб»** 9.20, 11.00, 12.40, 14.20, 16.00, 17.40, 19.20, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Капрон четкилер»** 9.15, 11.00, **«Оорлаашкын»** 15.00, **«Диригер болгаш өлүглер»** (2 сериязы кады) 17.10, **«Кижи кажан хулумзүрүүрге»** 12.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночымыды 10.00, **«Байырлыг, фараоннар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Эргиниң чанынга»** 15.00, 16.30, 20.00, **«Тайбының берге оруктары»** 18.00 шактарда.

Кызылдың алгы заводунга дараазында ажылдакчылар негеттинин турар: электросварщик, цехке ажылчыннар болгаш кочегарлар. ДИРЕКЦИЯ.

Кызылдың хлеб заводунга дараазында мергежилдер талазы-биле ажылдакчыларны хүлээп ап турар: цехтерге ажылчыннар, дипломнуг газэлектросварщиктер, электриктер, үлетпүр суутуларынга кочегарлар. ДИРЕКЦИЯ.

Анатолий Иванович Марьясовка Кызылдың автоинспекциязының тывыскаан ПБ сериялыг № 467159 чолаачы шынзылгазы читкен, ону күш чок деп санаар.

БАЛЫКТЫ ӨСТҮРЕР

Бистиң республикада балык тывыжы, ону камнаарының болгаш экижидериниң хемчеглери эки тургустунган. Балык өстүрүлгезин Кызылдың балык заводу чорудуп турар. Пелядь деп балыктың үүргенезин анчылар ,балыкчылар ниитилелиндеп ол завод ап турар.

Бо айтырыгны көдүрүп тура чоннуң аңнаар, балыктаарын хоруурy эвес, а кижилерден бойдуска, оон байлаанга камныг болуру негеттинерин чугаалаксап турар бис. Чагытай хөлду бистиң республикада улуг, биче кижилер шупту билир. Анчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң буруузу-биле ында амгы үеге чедир дыштанылга базазы тургустунмаан. Ол ышкаш хөлду камгалаар хемчеглер эй-не куду деннелде. Бир эвес ол ажылдарны чогуур деннелге тургузар болза, аная балык тывыжы чурумчуур деп чүве чигзиниг чок.

Эрткен чылдарга деннээрге браконьерлер-биле демисел элээн күштелген. 1974 чылда 458 үргедкчи таварылгаларны (1973 чылда 362-ни) тодараткан. Оларның 95,4 хуузун шииткелге онаштырган (1973 чылда — 65 хуузун). Чуруу үрээн таварылгаларны инспектор бүрүзү эвир чылдың 12 артыкка илереткен. Хөлдерниң ариг-шевер байдалын хайгаараар ажылды балык камгалымның инспекциязы база экижиткен. Инспекциянын медээлерин ёзугаар чамдык удуртукчу ажылдакчылар шаннылдан казыттынган. Чижээлээрге, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу будүрүлгези. Эрткен чылда 51 удуртукчу ажылдакчыларга торгаалды инспекция онаштырган.

Хууда балыкчыларның саны чылдан чылче улам-на көвүдеп олурар. Чижек-биле безин санаарга Тывада хууда балыкчылар 10—15 муң чеде бээр. Бодап көрүнер даан ынча балыкчыларның саллары эскертинмес деп санап шыдаар бис бе? Хууда балыкчылар улетпүр тыяжыының үштүн бир кезиин тудуп ап турарлар (1974 чылда балык тывыштыг организациялар 3900 центнер балык туткан). Браконьерлерниң 95 хуузу хууда балыкчылар болур. Браконьерлер чеже балыкты кайы хамаан чок тудуп ап турарын тодарадыры берге.

Хууда балыкчылар балыктың улуг, бичезин шуут ылгавас, таварышканын-на дооза тудуп турар. Чамдык балыкчылар амдаа үүргене чажып четнеп элээди балык ооларын балыктап турар. Ол дээрге балык тударының дүрүмнерин каржызы-биле үрээнин болур деп балыкчы кижи бүрүзү билип алза чогуур. Балыкты тутса чогуур хемчээли мындыг: бел—56 см, пелядь—26, сиг,— 28, кадырғы —26, мыйыт —35 см-деп куду эвес болур. Балыкчы кижи бүрүзү бодунга шугумну ап чоруурy чугула. Бир эвес бичии балык туттунар болза, ол черден балыктаарын соксадыр. Хуу балыкчыларның бойдуска чедирип турар когаралы үүгле оон-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ыяштар, үнүштерни сыйып, хемнер, хөлдер эринге хир, бокту арттырып каап турарлар. Тодаратканын ёзугаар алырга, бир сезонда хем эрин 100 хире кижини онза үрелиишкин чок эрттирип болур. Бисте ол норма 10-че катап ажып турар.

1974 чылдың октябрь 22-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Үнелиг балыктарны, дадайнык сүт чемиштиглерни болгаш өске-даа суг амытаннарын ССРЭ-ниң балык ажылагыйлыг хөлдеринге камгалалын күштелдирер» дугайында доктаалды үндүрген. Балык ажыл-агыйлыг хөлдерден балыктаарының чурумун үрээн таварылгада улуг-даа, бичиндаа балык тутканы дээш онаар торгаалдың хемчээли улгаткан: бел 50 рубль, мыйыт, сиг, пелядь, омуль—10, кадырғы — 5, карп, лещ—2 рубль. Азастан, Чагытайның тывыштыг зоназындан, база балык тывыштыг организацияларга быжыглаттынган хөлдерден балыктаары хоруглуг.

Ноян-хөлде, Хамсыра хемниң үстүкү бажында хөлдерде июнь 1-ден июль 1-ге чедир Тываның өске арткан хемнер, хөлдеринге майның 1-ден июнь 10-га чедир бел, мыйыт, кадырғының үүргенелээр үези. Чагытай хөлге июнь 1-ден июль 1-ге чедир шортанның үүргенелээр үезинде хуу балыкчыларның балыктаары хоруглуг.

Балыктаарда ажыглаары чөпшээрелдиг чепсектер: янзы бүрү хол сыырткыыштары (бир кижиге 10-дан хөй эвес), спиннинг, чедер сыырткыыш, октаар сыырткыыш (бир кижиге 1-ден хөй эвес), бара (хемчээли 1,5х0,7 м болгаш чалгыны 2м-ден ашпас) оларны ажытлап болур. Чаа чурумнарда айтканын ёзугаар бир чорукта балыкчы бүрүзү (хонук санын барымдаалавас) 10 кг-дан хөйнү тударын чөпшээреэс. Балык тудар арганы улаттырар сорулга-биле чамдык кижилер чепсектерин эде дерип, нарылчыдып турар, Чижээлээрге «спиннинг» — ол сыырткыыш тодаргай хемчээлдиг болгаш тургузуглуг. Оон хажыдар болза, ол чурумга таарышпас, чаа чепсек кылдыр санаттынар.

Келир сезонда балык камгалалының органнары хынзалдаларны күштелдирери-биле 2 портатиг радиостанция, дүне көөр дерексел, мегафоннарны немей алган болгаш судноларын экипажтарын, моторлуг хемелерин долузу-биле ажыглаарын көрүп турар. Мурнуку чылдарда колдуунда браконьерлер-биле демиселге кол кичээнгейни салып турган болза, ам оон-биле чергелештир хемнер, хөлдериниң ариг-шевер байдалы, суг камгалаар зонада ыяш кезиддези, балык тывыштыг организацияларны хынаары, балык өстүрери, хораныг химикаттарны ажыглаарынга удур дээш өске-даа ажылдарны чорудар.

Ол хемчеглериниң чедишкини инспекцияның чер-черде партия, совет органнары-биле быжыг харылзаалыг, хөй-ниитиниң киржилгезин калбартырындан улуг хамаарылгалыг.

В. ТВЕРДЯКОВ,
Тываның балык камгалаал инспекциязының улуг инспектору.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 31-75, харыысалгалыг секретарьвын 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47. үлетпүр килдизинин 23-54, чаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, корректорларның 27-41, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тываның Министрлер Чөвүлелинин Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш пом садынын талазы-биле эргелелинин типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

Тиражы 16 560 ЧАГЫГ № 152.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТС—00543.